

Έκθεση της Επιτροπής Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας

Πριν κλείσει η δεύτερη χρονιά της θητείας της, η Επιτροπή Απονομής Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας ολοκλήρωσε την επιλογή τίτλων της εκδοτικής παραγωγής του 2018 για τις βραχείες λίστες και κατέθεσε τις αποτιμήσεις της για τα βιβλία όλων των θεματικών κατηγοριών. Σε λιγότερους από είκοσι τρεις μήνες, η Επιτροπή κατόρθωσε να μελετήσει και να κρίνει τις λογοτεχνικές εκδόσεις τριών ετών (2016, 2017, 2018), καλύπτοντας τον χαμένο χρόνο, έτσι ώστε η διάδοχη Επιτροπή να μπορεί να ασχοληθεί πλέον με τη λογοτεχνική παραγωγή του προηγούμενου έτους (2019). Ας σημειωθεί ότι η εν ενεργεία Επιτροπή Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας εργάστηκε το τελευταίο διάστημα με ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες τηλεσυνεδρίασης λόγω της υγειονομικής κρίσης.

Η εξέταση των τίτλων που περιλαμβάνονται στους καταλόγους της Εθνικής Βιβλιοθήκης και το υλικό που παρέχουν ιστοσελίδες όπως το biblionet.gr, με την προσθήκη βιβλίων που κατατέθηκαν απευθείας στη Διεύθυνση Γραμμάτων του Υπουργείου, μάς επέτρεψαν να έχουμε, στο μέτρο του δυνατού, γενική εποπτεία της λογοτεχνικής παραγωγής του 2018, που αποδεικνύεται εξίσου πλούσια με τα προηγούμενα χρόνια, αν δεν παρουσιάζει μάλιστα αυξητικές τάσεις (2.393 τίτλοι στους καταλόγους της ΕΒΕ για τις πέντε θεματικές κατηγορίες). Με τη βοήθεια των εκδοτών, μελετήσαμε τη βιβλιοπαραγωγή του έτους, ωστόσο καταλήξουμε στις ευρείες και εν συνεχεία στις βραχείες λίστες. Για την κρίση των βιβλίων όλων των θεματικών κατηγοριών ανατρέξαμε στα κριτήρια πρόκρισης και αποκλεισμού που είχαμε ορίσει την πρώτη χρονιά της θητείας μας και ξανασυζητήσαμε κατά την 1^η Συνεδρίαση της Επιτροπής για τα βιβλία του 2018. Χάρη στη συσσωρευμένη εμπειρία των δύο ετών, στην εξοικείωση με τις θεματικές κατηγορίες των βιβλίων και στην καλή συνεργασία, ανταλλάξαμε και διατυπώσαμε κριτικές επισημάνσεις για τα χαρακτηριστικά και τις τάσεις που διαμορφώνονται στον χώρο της ελληνικής λογοτεχνίας.

Έτσι, η ποιητική παραγωγή του 2018 κρίθηκε ποσοτικά και ποιοτικά ιδιαίτερα αξιόλογη, πολύμορφη, πολυθεματική και πολυεπίπεδη, με αρκετές αξιοπρόσεκτες νεότερες φωνές. Χαρακτηριστικά των ποιητικών συλλογών ήταν η ποικιλότητα παιγνιώδης τάση, η έμφαση στη διακειμενικότητα, το ερωτικό στοιχείο και το κοινωνικό πλαίσιο, ο στοχαστικός λυρισμός και η ισχυρή παρουσία του ποιητικού εγώ.

Το 2018 θεωρήθηκε επίσης πολύ καλή χρονιά για το μυθιστόρημα, που έδωσε εντυπωσιακά δείγματα ωριμότητας, θεματικής και εκφραστικής ποικιλίας, υφολογικής αρτιότητας και τόλμης, με κυρίαρχες τη νεορεαλιστική και τη μεταμοντέρνα τάση, και συχνές αναφορές στη μεταπολεμική Ελλάδα, τη ναζιστική εμπειρία, αλλά και σύγχρονα κρίσιμα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα μιας ρευστής παγκοσμιοποιημένης πραγματικότητας.

Λιγότερο ικανοποιητική σε σχέση με τις δύο προηγούμενες χρονιές θεωρήθηκε γενικά η παραγωγή διηγήματος και νουβέλας, αν και επισημάνθηκαν, δίπλα στις καταξιωμένες πεζογραφικές συμβολές, ευφάνταστες επιλογές θεμάτων από νεότερους και νεότερες συγγραφείς, ενδιαφέροντες πειραματισμοί με μικρές φόρμες και ανάμειξη των ειδών.

Ως προς το δοκίμιο, η Επιτροπή θαύμασε και πάλι την εμπρίθεια, τη στοχαστικότητα και τη θεματική ποικιλία συνθετικών μελετών και συναγωγών κριτικών άρθρων, σημείωσε την

εντυπωσιακή παρουσία βιβλίων υποδομής στο πεδίο της πολιτισμικής και κοινωνικής ιστορίας, της γραμματολογίας και της λογοτεχνικής κριτικής, αλλά και την υπέρσχυση μιας ακαδημαϊκής παραγωγής έναντι του λογοτεχνικού δοκιμακού λόγου.

Στην κατηγορία της μαρτυρίας - βιογραφίας - χρονικού - ταξιδιωτικής λογοτεχνίας παρατηρήθηκε η περαιτέρω συρρίκνωση των οδοιπορικών αλλά αυτή τη φορά και η υποχώρηση της βιογραφίας, αντίθετα αναδείχτηκαν ενδιαφέροντα αυτοβιογραφικά κείμενα, μαρτυρίες και ιστορικά χρονικά.

Ως προς το Βραβείο Πρωτοεμφανιζόμενου Συγγραφέα (άρθρο 40 του νόμου 3905, § 5), επιβεβαιώσαμε και φέτος τη διαπίστωση που έχουμε επισημάνει επανειλημμένα ότι το ηλικιακό όριο των 35 ετών περιορίζει δραστικά τις επιλογές της Επιτροπής στην κατηγορία αυτή και αδικεί πρεσβύτερους πρωτοεμφανιζόμενους συγγραφείς. Η κατάργηση του ορίου ηλικίας θα ήταν, οπωσδήποτε, προς τη σωστή κατεύθυνση.

Η Επιτροπή, αφού κατέληξε στα παραπάνω, συνέταξε τις βραχείες λίστες που ανακοινώνονται εδώ μαζί με τις επιμέρους αποτιμήσεις των εννέα μελών της για κάθε κατηγορία βιβλίων.

Χαρτογράφηση και αποτίμηση της λογοτεχνικής παραγωγής του 2018

Μαριλίζα Μητσού (Πρόεδρος)

Είναι προφανές ότι η ελληνική λογοτεχνία συνολικά δεν έχει χάσει τη δυναμική της, αντίθετα, όπως διαπιστώθηκε και για τις δυο προηγούμενες χρονιές, ούτε αναχαιτίστηκε από την κρίση αλλά ούτε επικεντρώθηκε θεματικά στην εμπειρία της. Από αυτή την άποψη, θα μπορούσε να θεωρηθεί εύλογο ότι η «λογοτεχνία της κρίσης» παραπέμπει μάλλον σε μια γραμματολογική και ιδεολογική κατασκευή. Από την άλλη, δεν μπορώ να μην επισημάνω μια διάχυτη απαισιοδοξία, μια πεισιθάνατη διάθεση και κυρίως μια αδικαιολόγητη σκληρότητα που διαπερνούν ευδιάκριτο αριθμό ποιητικών και πεζογραφικών έργων και θα μπορούσαν να συσχετιστούν με το κοινωνικό τραύμα της κρίσης. Ωστόσο, και αυτή η ερμηνεία μένει λειψή, αν αγνοήσει κανείς την επιρροή της θεατρικής γραφής, του κινηματογράφου και των κοινωνικών μέσων δικτύωσης, των μεταμοντέρνων σχημάτων και του επανεκτιμημένου υποσυνείδητου, τουλάχιστον στον αφηγηματικό κόσμο της πεζογραφίας.

Αυτή την επεξεργασμένη απόγνωση πολλών ετών στέρησης και κλειστών οριζόντων εκφράζει, κατά τη γνώμη μου, επιθετικά η πεζογραφία του 2018. Στο **μυθιστόρημα** διακρίνονται, σε αδρές γραμμές, δύο δεσπόζουσες τάσεις, μια νεορεαλιστική και μια μεταμοντέρνα, με εμφανή αποτυπώματα βίας και στις δύο. Εμπειρίες βίας και καταστολής, πραγματικής και σπανιότερα φαντασιακής, εγγράφονται εξίσου σε σκοτεινά περιβάλλοντα της ελληνικής επαρχίας των μεταπολεμικών δεκαετιών και της σύγχρονης Αθήνας, στο Τρίτο Ράιχ και τη σημερινή Γερμανία, στην παιδική/εφηβική ηλικία και στη ζωή κουρασμένων μεσήλικων, στον κόσμο της νύχτας και στον μικρόκοσμο της οικογένειας. Από τον γενικευμένο ζόφο ξεφεύγουν μόνο πικάντικες προσωπογραφίες της

μεταπολεμικής αστικής τάξης, ιστορικές κωμωδίες με σαρκαστικά ανατρεπτική διάθεση και εμμονικές ή αδιέξοδες ερωτικές εξιστορήσεις.

Εν μέρει ανάλογο κλίμα απαντά και στο **δήγημα**, με εμφανέστερες εστίες τις σοβαρές παθήσεις, την κοινωνική κατάθλιψη και τα υπαρξιακά αδιέξοδα. Ενδιαφέρον έχει η ανάδυση μιας έντονα νέο-ηθογραφικής θεματικής, που αντισταθμίζεται από μεταμοντέρνες αφηγήσεις όπου η φαντασία και το υπερβατικό συνυπάρχουν με τον πιο ωμό νατουραλισμό, από αυτοβιογραφικές αποτυπώσεις, ονειρολόγια και σύντομες ανάλαφρες ή ανεκδοτολογικές καταγραφές. Μια ανανέωση της θεματικής και συγκινησιακής παλέτας διαφαίνεται πάντως σε τολμηρές πρωτοβουλίες νέων πεζογράφων που ξανοίγονται σε αχαρτογράφητες περιοχές, επιχειρώντας πρωτότυπους συνδυασμούς εξωτισμού, επιστημοσύνης και αλληγορικής γραφής.

Στην πληθωρική κατηγορία της **ποίησης**, που διαρκώς ανασυντάσσει τα εργαλεία της και υιοθετεί τεχνικές συγγενικών ειδών, παρακολουθεί κανείς, δίπλα στον λυρισμό, τον ρυθμό και την οικονομία μιας δοκιμασμένης ποιητικής, ενδιαφέρουσες μείξεις ποιητικών τρόπων, τη συνομιλία διανοητικής ποίησης και αισθαντικότητας, διακειμενικών αναφορών και αυτοαναφορών, ερωτισμού και αυτοειρωνείας, γραφής και εικόνας, έρωτα και φθοράς.

Η παραγωγή δοκιμακών κειμένων αιφνιδιάζει με την πολύ υψηλή της ποιότητα, ειδικότερα όσον αφορά τις μεγάλες βεληνεκούς μονογραφίες (κριτικές μελέτες φιλολογικού, ιστορικού, φιλοσοφικού και κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος). Κυριαρχούν και πάλι τα βιβλία πανεπιστημιακών διδασκάλων, ενώ η λογοτεχνική κριτική (βιβλιοκρισίες, ειδικές γραμματολογικές μελέτες) δεν εκπροσωπείται εξίσου. Πολλά από τα **δοκίμια** του 2018, έργα συνθετικού απολογισμού θα αποτελέσουν διαχρονικά έργα αναφοράς για ένα ειδικό αναγνωστικό κοινό ερευνητών και φοιτητών αλλά και για ένα ευρύτερο φιλομαθές κοινό. Στο ιστορικό και πολιτισμικό φάσμα, κυριαρχούν και πάλι θέματα εθνικά, και σπανιότερα εμφανίζονται προβληματικές διεθνικές και κοσμοπολίτικες. Αν κάτι απουσιάζει ολότελα το 2018, είναι ο ανάλαφρος, παιγνιώδης δοκιμακός λόγος, όχι η διακηρυγμένα δημοσιογραφική, παρά η στοχαστική κριτική ανάλυση καίριων ζητημάτων της ζωής και της τέχνης.

Στο πεδίο της **μαρτυρίας - βιογραφίας - χρονικού - ταξιδιωτικής λογοτεχνίας**, το 2018 η υποκατηγορία της βιογραφίας, ιστορικής ή λογοτεχνικής, που είχε δώσει λαμπρά δείγματα την προηγούμενη διετία, δείχνει να υποχωρεί ποσοτικά έναντι της αυτοβιογραφίας, της μικροϊστορίας και των ημερολογιακών σημειώσεων. Όπως σημειώθηκε και για το 2017, είναι ενδιαφέρουσα η παρουσία, σε αυτόν τον υβριδικό χώρο, επώνυμων και μη συγγραφέων, με διαφορετικές καταβολές, εμπειρίες και επαγγέλματα, που μιλούν ελεύθερα για τη ζωή τους, χωρίς να διεκδικούν δικαίωση ή υστεροφημία – εντύπωση που λάνθανε στα πολυπληθή απομνημονεύματα των αγωνιστών της Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου τα προηγούμενα χρόνια. Οι περισσότερες μαρτυρίες αφορούν νεανικά και παιδικά χρόνια των αφηγητών, χωρίς να ανακαλούνται πάντοτε νοσταλγικά ή σε αντιδιαστολή προς το παρόν.

Στην ίδια κατηγορία, τα ταξιδιωτικά κείμενα υποχωρούν ή συνυφαίνονται με άλλα ενδιαφέροντα – εθνολογικά, κοινωνιολογικά, πολεοδομικά κτλ. Ισχυρή είναι η παρουσία φιλολογικού υλικού και σχολιασμένης αλληλογραφίας προσωπικοτήτων της ελληνικής πολιτισμικής ιστορίας, όπου τα συνοδευτικά κείμενα (εισαγωγή, επίμετρο) αναπτύσσονται

σε μορφή ολοκληρωμένου δοκιμίου. Και ευτυχώς δεν λείπουν τα χρονικά, οι μαρτυρίες και οι μελέτες που αφορούν την ιστορία του ελληνικού εβραϊσμού και του ολοκαυτώματος, συνεχίζοντας μια πρόσφατη αλλά στιβαρή παράδοση. Τέλος, οι λίγες αξιοπρόσεκτες βιογραφίες που αξιοποιούν αρχαιακό και δημοσιογραφικό υλικό γίνονται εργαλεία ιστορικής συνείδησης και πολιτικής αυτογνωσίας.

Μαίρη Λεοντσίνη (Αντιπρόεδρος)

Η μελέτη και η αποτίμηση της παραγωγής βιβλίου γίνεται, κάθε χρόνο, με βάση τον κατάλογο της Εθνικής Βιβλιοθήκης και τα κείμενα τα οποία τίθενται υπόψη της επιτροπής είτε από τους εκδότες και τους συγγραφείς είτε μέσα από άτυπες οδούς, όπως είναι η ευρύτερη (αλλά μη καταγεγραμμένη) γνώση της παραγωγής. Η έλλειψη επακριβούς καταγραφής και χαρτογράφησης, καθώς και τυποποιημένων στατιστικών στοιχείων για τη σύνολη βιβλιοπαραγωγή, διακίνηση και κατάσταση του βιβλίου ή την κριτική δημιουργούν προβλήματα σε κάθε προσπάθεια κριτικής ανάλυσης. Η έλλειψη στοιχείων και τεκμηρίωσης, την οποία εγγυάται το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου των ευρωπαϊκών χωρών, γίνεται συνεχώς αισθητή και δυσχεραίνει το έργο της αποτίμησης. Η (θρυλούμενη) οικονομική συμμετοχή των δημιουργών στις εκδόσεις είναι φαινόμενο το οποίο φαίνεται να συνεχίζεται, αλλά το ακριβές εύρος του παραμένει άγνωστο και ατεκμηρίωτο. Ως τέτοιο επιδρά αναπόφευκτα τόσο στην ποιότητα όσο και στην ποσότητα των παραγόμενων έργων. Παρ' όλες τις εργώδεις προσπάθειες των λογοτεχνικών ιστοσελίδων, ο κόσμος του βιβλίου και της ανάγνωσης παραμένει ένα σύνολο από «μικρόκοσμους», που προσφέρονται στην κοινωνιολογική μελέτη, αλλά ο κατακερματισμός χωρίς συνεπή καταγραφή αναδεικνύει την υποβάθμιση της σύγχρονης δημιουργίας.

Στην **ποίηση**, γνωστ-ές, -οί δημιουργοί καθώς και νέες απόπειρες διαμορφώνουν ένα σύνολο το οποίο δεν φαίνεται να παρακολουθεί τη διεθνή καινοτομία στο πεδίο. Ο αριθμός των ποιητικών έργων παραμένει αυξημένος και σημαίνει ότι η δημόσια συζήτηση με αφορμή την ποίηση διατηρεί το ενδιαφέρον της, αλλά τελικά λίγα κείμενα καταφέρνουν να φτάσουν στο αναγνωστικό κοινό ή να γίνουν αντικείμενο κριτικής παρουσίασης. Ξεχωρίζουν ορισμένα ώριμα ποιητικά κείμενα, που αναδεικνύουν τη διακειμενική σχέση τους με την ποιητική παράδοση, καθώς και δείγματα με νυγματώδη εγκεφαλική γραφή και φιλοσοφικές αντηχήσεις. Ωστόσο, και στην παραγωγή του 2018, η ενδοσκόπηση, η πραγμάτευση του ερωτισμού και η συνομιλία με την ευρύτερη κοινωνικοπολιτική συγκυρία κυριάρχησαν θεματικά.

Στο **μυθιστόρημα**, παραμένει η τάση των τελευταίων χρόνων για ρεαλιστική, περίπου νατουραλιστική καταγραφή, όπου τα όρια της μυθοπλασίας συγχέονται με το πρόταγμα της άρνησής της. Διαφαίνονται μεμονωμένες (και σχετικά αξιόλογες) προσπάθειες για τοποθέτηση της πλοκής εκτός των ελληνικών συμφραζομένων, με σαφή ιστορική τεκμηρίωση. Στις περιπτώσεις όπου το χιούμορ και η ειρωνική διάθεση κυριαρχούν, τα αποτελέσματα διακρίνονται από καινοτομία. Στα έργα ορισμένων γνωστών συγγραφέων

απαντούν ενδοσκοπικές αφηγήσεις και προσωπικές διαδρομές, χωρίς ιδιαίτερη ανανέωση στο πεδίο της μορφής.

Το **δήγημα** φάνηκε να ανανεώνεται τα τελευταία χρόνια, αλλά είναι ίσως νωρίς να αποτιμηθεί η μακροπρόθεσμη νεωτερική διάστασή του. Στην παραγωγή του 2018, βρίσκουμε ιστορίες με καφκικές αναφορές, νυγματώδη αφηγήματα με μπορχεσιανές διαστάσεις, καθώς και ενδοσκοπικά κείμενα για τόπους και ανθρώπους του παρελθόντος. Το αστικό τοπίο επανέρχεται συχνά, άλλοτε ως φόντο και άλλοτε ως καθοριστικό στοιχείο της πλοκής, όταν αυτή απαντά. Η προσήλωση στην ελληνική πραγματικότητα φαίνεται να κυριαρχεί.

Στην κατηγορία **μαρτυρία - χρονικό - ταξιδιωτικά - βιογραφία** απαντούν έργα πολύ διαφορετικά μεταξύ τους, τόσο ως προς το κοινό στο οποίο απευθύνονται όσο και ως προς το περιεχόμενό τους. Σημειώσεις από ταξιδιωτικές εμπειρίες, αφηγήσεις ζωής, βιογραφίες (λιγότερο ή περισσότερο) σημαντικών προσώπων ή μαρτυρίες βασισμένες σε τεκμηριωμένη έρευνα συνθέτουν ένα πολύχρωμο τοπίο μη-μυθοπλαστικών κειμένων, τα οποία διασταλτικά (μόνο) εντάσσονται στην εν λόγω κατηγορία. Η παραγωγή του 2018 δεν ήταν αμελητέα, καθώς εκδόθηκαν πρωτότυπες προσεγγίσεις και καλοδουλεμένα κείμενα, ικανά να ενημερώσουν (αλλά) και να προβληματίσουν κατά την ανάγνωση. Ξεχώρισαν κείμενα με πρωτότυπη και λίγο γνωστή θεματική, τα οποία αντλούν άμεσα από τη σχετικά αδιαμεσολάβητη εμπειρία της μαρτυρίας αυτής καθαυτής.

Η **δοκιμακή** παραγωγή είναι μάλλον η πιο ενδιαφέρουσα όλων. Τεκμηριωμένες εργασίες, βασισμένες σε μακροχρόνια έρευνα και μελέτη, συνομιλούν με τη διεθνή βιβλιογραφία και διαμορφώνουν ευφάνταστα και ευανάγνωστα κείμενα. Ξεχώρισαν συνολικές αποτιμήσεις της λογοτεχνικής παραγωγής, ευφάνταστες αναγνώσεις μυθοπλαστικών κειμένων και τεκμηριωμένες αναλύσεις κοινωνικών φαινομένων ή ιστορικών στιγμών. Σε αντίθεση με τη διαδεδομένη πεποίθηση περί της επικράτησης των μυθοπλασιών (ποιοτικών ή πεζών) στην Ελλάδα και δεδομένων των ανύπαρκτων πόρων που διατίθενται για (επιστημονική ή δημοσιογραφική) έρευνα, η παραγωγή των ελληνικών δοκιμίων ήταν αξιοσημείωτη (και) το 2018.

Ως προς τους/τις **πρωτοεμφανιζόμενους, -ες συγγραφείς**, η παραγωγή δεν φαίνεται ενθαρρυντική. Η ηλικιακή δέσμευση την οποία προβλέπει ο νόμος σχετικά με τη βράβευση θέτει σημαντικά προβλήματα. Με δεδομένη την εγνωσμένη γήρανση του ελληνικού πληθυσμού, την αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης και τις καταγγελίες των διακρίσεων σε βάρος ατόμων και ομάδων με κριτήριο την ηλικία, το ηλικιακό όριο των 35 ετών δεν βγάζει νόημα και δυσχεραίνει την αποτίμηση. Στη διάρκεια του 2018 παρήχθησαν αξιόλογα κείμενα από πρωτοεμφανιζόμενους, -ες συγγραφείς άνω των 35 ετών, ενώ η παραγωγή των πρωτοεμφανιζόμενων της νεότερης γενιάς δεν παρουσίασε πρωτοτυπία. Η εν λόγω κατηγορία προωθεί τον ηλικισμό και καλλιιεργεί «το μύθο της νεότητας» εις βάρος της μυθοπλαστικής παραγωγής.

Άννα Αφεντουλίδου

Η εκδοτική παραγωγή του 2018 ήταν πολύ πλούσια, με πολλά και προ πάντων αξιοπρόσεκτα βιβλία. Ξεκινώ με μια γενική διαπίστωση, την οποία θεωρώ ως ιδιαίτέρως αισιόδοξη για την ανάπτυξη της λογοτεχνικής γραφής στο ελληνικό πεδίο της συγχρονίας μας: εξακολουθούν να υπάρχουν σταθερές τάσεις, οι οποίες, άλλοτε εντείνοντας και άλλοτε αμβλύνοντας τα χαρακτηριστικά τους, αποκρυσταλλώνουν γραμματολογικά τον σύγχρονο λογοτεχνικό μας χάρτη ως ένα αναγνωρίσιμο πλέον φάσμα ποικίλων εκφραστικών τρόπων, ύφους και διαφορετικών θεωρήσεων.

Η **ποιητική** παραγωγή του 2018 διαλέγεται τόσο με την πραγματικότητα που υπάρχει γύρω μας όσο και με το παρελθόν, ποιητικό, ιστορικό αλλά και φιλοσοφικό, όπως και με διαφορετικά πνευματικά πεδία: τον κινηματογράφο, το θέατρο, τις αναπαραστατικές τέχνες· ανοίγοντας διακειμενικό διάλογο με τα άλλα λογοτεχνικά είδη, ακροβατώντας πολλές φορές στο μεταίχμιο των ειδών αυτών. Εκτός από τους δημιουργούς με ώριμη ποιητικά φωνή που προσφέρουν ένα ακόμη συνεπές κομμάτι στο ολοκλήρωμα του ποιητικού τους κόσμου, υπάρχουν και αρκετοί νεότεροι οι οποίοι πειραματιζόμενοι με τη φόρμα και με νέες τεχνοτροπίες δημιουργούν αξιόλογα ποιητικά συνθέματα. Μορφολογικά, επομένως, συναντούμε ένα πολύ ενδιαφέρον φάσμα: ποιητικές συνθέσεις με κείμενα αφηγηματικά ή πεζόμορφα, ποιήματα με περισσότερο μετρημένη στιχουργικά μορφή και άλλα που στρέφονται σε έναν πολυσχιδή πειραματισμό πάνω σε φόρμες που τείνουν να χάσουν τα διαφοροποιητικά τους χαρακτηριστικά, αλλά και βιβλία που προβάλλουν έντονα το αίτημα μιας ολοκληρωμένης σύνθεσης.

Η χρονιά αυτή έδωσε ποιητικά βιβλία με προσεγμένη αρθρωτική διάταξη, έργα είτε μεταλυρικά, είτε μεταδραματικά και ειρωνικά, με έντονη διακειμενικότητα που αφηγούνται την περιπέτεια του σημερινού ανθρώπου σε ένα περιβάλλον άξενο και σκληρό (π.χ. Δ. Κοσμόπουλου, *Θέριστρον*, Χ. Βλαβιανού, *Αυτοπροσωπογραφία του λευκού*). Εντοπίζονται, επίσης, δημιουργοί που υπηρετούν μια γραφή αιχμηρή, με έναν λόγο οξύ που απογυμνώνει χωρίς εξάρσεις αλλά με τολμηρές εικόνες και απροσδόκητες γειτνιασίες λέξεων (π.χ. Α. Βουτσινά, *Ένα παιδί σέκετο καταμεσήμερο*). Ποιητικές φωνές που υπογραμμίζουν την αδυναμία του ανθρώπου να διατηρήσει το σώμα την υγεία και την ευφρόσυνη διάστασή του με τον έρωτα, γιατί μοίρα του είναι η φθορά, η διάβρωση, η παρακμή και η αρρώστια, προ πάντων όταν ο «πολιτισμός» επιφυλάσσει στον άνθρωπο φριχτά δεινά (π.χ. Κ. Καναβούρης, *Αποθήκη καταλοιπίων ηδονής*). Συλλογές με ποιήματα που εμπεριέχουν περιγραφικά στοιχεία γύρω από τον τόπο ενός παρελθόντος που έρχεται συνεχώς σε αντίστιξη με το παρόν και τα βιώματά του, με εμπειρίες από τα παιδικά και νεανικά χρόνια, εικόνες από το φυσικό αλλά και αστικό τοπίο (π.χ. Γ. Θεοχάρης, *Πλησμονή οστών*, Ηλ. Γκρης, *Σαν άλλος Οιδίποδας*), μια τάση ειρωνική και μια ποιητική γλώσσα υπονομευτική των δικών της τρόπων αλλά και των ανθρώπινων ηθών και αντιλήψεων (π.χ. Ν. Λαμπρόπουλος, *Ράδιον*), μια τάση καταγραφής της σχέσης με τον θάνατο και την υπαρξιακή αγωνία (π.χ. Η. Νικοπούλου, *Το πριν και το μετά την παύλα*), μια φιλοσοφική στοχαστική τάση (π.χ. Κλ. Λυμπέρη, *Το μηδέν σε φωλιά*), την τάση μιας ποίησης στραμμένης περισσότερο στην ελληνική παράδοση, υιοθετώντας, ανά περίπτωση, τη

λυρική της εκδοχή και αφομοιώνοντάς την σε σύγχρονα έκδοχα (π.χ. Α. Σκιαθάς, *Ο μόνος πιστός ένοικος*, Ι. Ηλιοπούλου, *Το ψηφιδωτό της νύχτας*). Μια τάση που παρακολουθεί περισσότερο τον ιστορικό βηματισμό των γεγονότων που τροφοδότησαν τις προηγούμενες γενιές και που αντηχούν μέσα από τα βιωμένα τους τραύματα ως και σήμερα (π.χ. Κ. Συλφιδιζόγλου, *Δραμάιλο*). Η ποίηση ενός λόγου πιο νεανικά καινοτομικού ή/και αιρετικού, που εκφράζει μια ποίηση περισσότερο προσγειωμένη στα δεδομένα της νεότερης γενιάς (π.χ. Δ. Αθηνάκης, *Φτηνό κρεβάτι*). Μία ποιητική τάση που αντλεί το εννοιολογικό και συναισθηματικό της φορτίο από ένα συνεχώς ζωντανό ποιητικό παρελθόν (π.χ. Ε. Τζατζιμάκη, *Παράδοξο των Διδύμων – ένα ποιητικό transcription στον Γιώργο Χειμωνά*). Μια ποίηση που ανανεώνει τη δραματουργική παράδοση, υιοθετώντας αλλά και υπονομεύοντας το θεατρικό ποιητικό παρελθόν (π.χ. Θ. Τσαλαπάτης, *Γεωγραφίες των Φριτς και των Λανγκ*), μια τάση που στήνει εντέχνως σκηνικά και ακολουθεί ρυθμούς που προσιδιάζουν αυτούς του κινηματογραφικού σεναρίου (π.χ. Λ. Ξανθόπουλος, *Ο άνθρωπος χωρίς ιδιότητες*).

Στην κατηγορία του **μυθιστορήματος** συναντάμε πολύ αξιόλογα βιβλία, πολύ ενδιαφέροντα δείγματα εκείνων των αφηγημάτων που κεντράρουν στο παρελθόν, ως «ιστορικά» ή ψευδο-ιστορικά τα οποία αναφέρονται στην πρόσφατη ή απώτερη ελληνική ή/και ευρωπαϊκή πραγματικότητα (π.χ. Μ. Γαβαλά, *Κόκκινος σταυρός*), επίσης μυθιστορήματα με στοιχεία σάτιρας και ειρωνείας που εμπλέκουν στις ιστορικές αφηγήσεις υπαινικτικά και τη σύγχρονη πραγματικότητα (π.χ. Γ. Παπαγιάννης, *Ο άνδρας που γεννήθηκε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο*), αφηγήσεις που προωθούν το τέχνημα των τεκμηρίων-ψηφίδων σε μια προσπάθεια ανάπλασης μιας πραγματικής εποχής που διαφεύγει όμως και στο ονειρικό ή/και φανταστικό (π.χ. Α. Πανσέληνος, *Ελαφρά ελληνικά τραγούδια*), ιστορίες ενηλικίωσης και μαθητείας (π.χ. Κ. Ακρίβος, *Γάλα Μαγνησίας*), προσπάθειες αλληγορικής διασύνδεσης ανάμεσα στο μυθολογικό πρότυπο και τη ρεαλιστική πραγματικότητα (π.χ. Κ. Κατσουλάρης, *Στο στήθος μέσα χάλκινη καρδιά*), αφηγήσεις για τη σύγχρονη οικογένεια και τα πάθη των ανθρώπων της (π.χ. Λ. Κονομάρα, *Ο χάρτης του κόσμου στο μυαλό σου*). Αφηγήσεις που αναπαριστούν μέσα από μια οικογενειακή ιστορία την ιστορία της Ελλάδας ή και τη διαχρονική διαπάλη των αντικρουόμενων δυνάμεων που ενυπάρχουν μέσα μας (π.χ. Γ. Συμπάρδης, *Αδέλφια*), μυθιστορήματα της νεότερης γενιάς που πειραματίζονται με τη φόρμα ή/και ενσκήπτουν με αγωνία στους σύγχρονους προβληματισμούς μιας μεταβαλλόμενης πραγματικότητας (π.χ. Ν. Χρυσός, *Καινούργια μέρα*, Β. Πέτσα, *Το δέντρο της υπακοής*).

Σχετικά με τη μικρή φόρμα του **διηγήματος** και της **νουβέλας**, θεωρώ ότι επαναλαμβάνεται αυτό που είχα παρατηρήσει και σε προηγούμενο εκδοτικό έτος: το θεματολογικό φάσμα εξακολουθεί να είναι αρκετά εκτεταμένο: η σύγχρονη ζωή με τις συμβάσεις της αλλά και εικόνες της διαφορετικότητας που αντιμάχονται τα ειθισμένα, ο υπαρξιακός συμβολισμός, αλλά και αναπαραστάσεις ενυπνίων και του φανταστικού. Η έκταση και οι αφηγηματικές τεχνικές της μικρής φόρμας επίσης ποικίλλουν (χαρακτηριστικό παράδειγμα το βιβλίο της Μ. Στασινοπούλου, *Χαμηλή βλάστηση, θάμνοι, πόες και μπονσάι*). Διαβάζουμε βιβλία με κείμενα μικρότερα που μοιάζουν με στιγμιότυπα, έως και μεγαλύτερα που συγκροτούν «διηγήσεις» πλησιέστερες σ' αυτά που θεωρούμε ως πιο «σταθερά» χαρακτηριστικά της μεγάλης αφήγησης, με συχνές, ενίοτε, τις ανατροπές

τους. Υπάρχουν βιβλία που απεικονίζουν σκηνές από μια παρελθούσα, για πάντα χαμένη, εποχή, ολοζώντανη ωστόσο (π.χ. Δ. Κανελλόπουλος, *Ο θάνατος του αστρίτη και άλλες ιστορίες*), γλυκόπικρες ιστορίες προσωπικών σχέσεων που ισοζυγίζουν το τραγικό με μια πιο ανάλαφρη διάθεση για το μάταιο της ύπαρξής μας (π.χ. Ρ. Γεωργακοπούλου, *Δέντρα, πολλά δέντρα*), ενδιαφέροντες πειραματισμοί με παραλληλισμούς και συμβολικές προεκτάσεις (π.χ. Δ. Κολλιιάκου, *Αλφαθητάρι εντόμων*, Α. Κυριακίδης, *Το μουσείο των τύψεων*).

Σχετικά με τις/τους **πρωτοεμφανιζόμενες/ους** συγγραφείς, έχει διατυπωθεί πολλάκις η άποψη που έχει γίνει πλέον πεποίθηση, μετά την εμπειρία αυτών των χρόνων, ότι οι ενδιαφέρουσες φωνές των «νέων» δημιουργών είναι ηλικιακά άνω των 35 ετών και επομένως δεν πληρούν την προϋπόθεση που τίθεται από τον νόμο, ώστε να κριθούν στην αντίστοιχη κατηγορία, γεγονός που δημιουργεί δυσκολίες στη διαδικασία κρίσης της Επιτροπής. Πολύ αξιόλογα βιβλία δεν έχουν προκριθεί για τον παραπάνω λόγο, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται μια στρεβλή εικόνα της λογοτεχνικής παραγωγής των νέων δημιουργών στη χώρα μας, κάτι για το οποίο δεν ευθύνεται η κρίση της Επιτροπής, αλλά το ότι οι επιλογές της εναρμονίζονται, ως οφείλουν φυσικά, με την περιοριστική αυτή διάταξη του Νόμου.

Αναφορικά με το **δοκίμιο** και την **κριτική** εξακολουθεί να υπάρχει αύξηση του ενδιαφέροντος για τον δοκιμακό λόγο αλλά, ίσως και περισσότερο, για «ακαδημαϊκές» εργασίες με προσανατολισμό προς τις ανθρωπιστικές και τις κοινωνικές σπουδές. Υπάρχει επίσης η τάση συγκέντρωσης σειράς δημοσιευμένων δοκιμίων με τη μορφή, συνήθως, των επιφυλλίδων, με θεματικό ή/και χρονολογικό ιστό. Το 2018 υπάρχουν αξιόλογες εκδοτικές εργασίες με πολύ ενδιαφέροντα σχόλια (π.χ. Γ. Ανδρειωμένος, *Πρώιμα ποιήματα και πεζά του Γιάννη Ρίτσου*), δοκιμακοί διάλογοι με φιλοσοφικό υπόστρωμα αλλά και βιογραφικό ενδιαφέρον (π.χ. Μ. Θεοδωράκης – Κ. Γουλιάμος, *Στη διαλεκτική της αρμονίας*), κείμενα λογοτεχνικής κριτικής που αποτυπώνουν κρίσεις για τη σύγχρονη λογοτεχνική παραγωγή (π.χ. Ν. Λάζαρης, *Πνεύμα αντιλογίας*), αλλά και εργασίες ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος, οι οποίες συνεισφέρουν όχι μόνο στην προαγωγή της επιστημονικής έρευνας αλλά και στην ευρύτερη διάχυση με πρόσφορο τρόπο της επιστημονικής γνώσης (π.χ. Α. Μαστραπάς, *Η Έρση και η αρχαιογνωσία του Γεωργίου Δροσίνη – Συμβολή στη βιογραφία του*). Επίσης, μελέτες στο ευρύτερο πεδίο της πολιτισμικής και κοινωνικής ιστορίας με εστίαση στην απλή καθημερινότητα (π.χ. Ηλ. Καφάογλου, *Η δημοκρατία στην παραλία, Μικρό δοκίμιο για το μπικίνι*), μελέτες με πρωτοτυπία και επινοητικότητα σχετικά με ειδικά θέματα που διαβάζονται ευχάριστα από ένα κοινό που αγαπά και ενδιαφέρεται για τη λογοτεχνία (π.χ. Α. Σαμουήλ, *«Πάντα αριθμώ διέταξας»: Αναλογία, αριθμολογία και ποίηση*). Τέλος, στοχαστικά δοκίμια, με αυτοβιογραφικό λόγο σε μια διανοητική αναμέτρηση του συγγραφέα τους με κορυφαίους στοχαστές (π.χ. Ν. Σινιόσογλου, *Μαύρες Διαθήκες. Δοκίμιο για τα όρια της ημερολογιακής γραφής*), αλλά και γραμματολογικές μελέτες πλούσιες καταγραφής του λογοτεχνικού πεδίου της συγχρονίας μας (π.χ. Β. Χατζηβασιλείου, *Η κίνηση του εκκρεμούς. Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974-2017*).

Η παραγωγή βιβλίων στην κατηγορία **μαρτυρία - χρονικό - ταξιδιωτικά - βιογραφία** καλύπτει ένα ευρύ φάσμα, το οποίο, εξ αντικειμένου, δίνει διαφορετικής υφής και στάθμης αναγνώσματα. Υπήρξαν λαογραφικές καταγραφές ή/και ταξιδιωτικές εντυπώσεις

(π.χ. Θ. Μαλούτας, *Οδοιπορικό σε πέντε αμερικανικές πόλεις. Πόλη του Μεξικού, Σάο Πάολο, Ρίο ντε Τζανέιρο, Σαντιάγο, Χιούστον*), βιογραφίες προσωπικοτήτων, διηγήσεις προσωπικών αλλά και επαγγελματικών αναμνήσεων (π.χ. Γ. Μενεξής, *Αναμνήσεις ενός ναυτεργάτη*), αφηγήσεις που ενσωματώνουν το ατομικό στο συλλογικό άλλοτε με περισσότερη «προφορικότητα» και άλλοτε με γλώσσα περισσότερο επεξεργασμένη (π.χ. Λ. Ναρ, *Ξανά στη Σαλονίκη*), καταγραφές ημερολογιακού χαρακτήρα και αυτοβιογραφικού προσανατολισμού (π.χ. Στ. Ζουμπουλάκης, *Στ' αμπέλια*), αλλά και μαρτυρίες που κατέθεσαν πολύτιμες πληροφορίες για ιστορικά θέματα (π.χ. Ι. Βεντούρας, *ΙΒΒUR, Οι Εβραίοι της Κρήτης*), γραμματολογικά και λογοτεχνικά θέματα (π.χ. Μ. Γελασάκης, *Νίκος Καββαδίας: Ο αρμενιστής ποιητής*).

Θα ήθελα να κλείσω τη σύντομη αυτή αναδρομή μου στο εκδοτικό έτος 2018, κάνοντας την ίδια παρατήρηση, την οποία είχα κάνει και για τα δύο προηγούμενα εκδοτικά έτη: Η λογοτεχνική συγγραφική παραγωγή και του 2018 είναι εντυπωσιακή σε αριθμητικά δεδομένα, τόσο στον χώρο της πεζογραφίας, όσο, προπάντων, της ποίησης. Είναι ένα φαινόμενο που αξίζει να αποτυπωθεί στατιστικά, ώστε να δοθούν τα κατάλληλα εναύσματα για απόπειρες ερμηνευτικών προσεγγίσεων αλλά και αποτιμήσεων τόσο αναφορικά με τους/τις δημιουργούς όσο και με τους/τις αναγνώστες και αναγνώστριες.

Κώστας Καραβίδας

Το 2018 ήταν μια από τις καλύτερες χρονιές της τελευταίας δεκαετίας για την ελληνική βιβλιοπαραγωγή. Το γεγονός οφείλεται κατά κύριο λόγο στις πολύ καλές επιδόσεις στο μυθιστόρημα και την ποίηση. Ειδικά το μυθιστόρημα, μετά από μια αρκετά μεγάλη μάλλον αμήχανη περίοδο, φαίνεται πως βρίσκει σύγχρονους δρόμους έκφρασης και προσεγγίζει ενδιαφέρουσες τάσεις της καλής ξένης λογοτεχνίας. Στην κατηγορία του δοκιμίου και της κριτικής συνεχίστηκε η πολύ καλή πορεία του είδους τα τελευταία χρόνια, ενώ αισθητά πιο αδύναμη εμφανίστηκε η παραγωγή στην –ούτως ή άλλως– πολύ ανομοιογενή κατηγορία μαρτυρία - χρονικό - ταξιδιωτικά - βιογραφία. Η κατηγορία του διηγήματος και της νουβέλας, παρότι δεν κινήθηκε στα γνώριμα υψηλά επίπεδα της τελευταίας δεκαετίας, είχε αρκετές καλές, νέες φωνές να επιδείξει. Τέλος, σε χαμηλά επίπεδα κυμάνθηκε η παραγωγή στην κατηγορία Πρωτοεμφανιζόμενοι συγγραφείς, όπου για ακόμη μια φορά οι πιο ενδιαφέρουσες περιπτώσεις αφορούν συγγραφείς που δεν καλύπτουν το οριζόμενο από το Υπουργείο Πολιτισμού ηλικιακό όριο των 35 ετών.

Πιο συγκεκριμένα, στην κατηγορία **δοκίμιο - κριτική** κυκλοφόρησαν έργα ιδιαίτερα σημαντικά, που καλύπτουν τη μελέτη της μεγάλης περιοχής της νέας ελληνικής λογοτεχνίας αλλά και ένα ευρύτατο φάσμα των ανθρωπιστικών επιστημών. Κριτικά δοκίμια για τη λογοτεχνία, εργασίες υποδομής για περαιτέρω έρευνα, μονογραφίες στο πεδίο της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας, μελέτες πανεπιστημιακών φιλολόγων (αξιολογότερες απ' ό,τι στο πρόσφατο παρελθόν), συνθετικές γραμματολογικές προσεγγίσεις, φρέσκιες αναγνώσεις σημαντικών ελλήνων συγγραφέων, στοχαστικά δοκίμια, αλλά και συναγωγές κειμένων από το πεδίο της λογοτεχνικής κριτικής πλούτισαν σημαντικά το εκδοτικό τοπίο.

Αν αξίζει κάτι να επισημανθεί είναι μια μικρή ποιοτική υποχώρηση των φιλοσοφικών, πολιτικών και ιστορικών δοκιμίων/μελετών σε σχέση με τα δύο προηγούμενα χρόνια. Αντίθετα, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες ήταν αρκετές μελέτες από τον χώρο των εικαστικών τεχνών, της ιστορίας του θεάτρου και των κινηματογραφικών σπουδών. Τα καλύτερα βιβλία της χρονιάς διακρίνονται για τη διεπιστημονικότητα στην προσέγγιση των θεμάτων και την προσπάθεια σύνδεσης των νεοελληνικών σπουδών με τη σύγχρονη κοινωνική θεωρία και άλλα συναφή επιστημονικά πεδία.

Το **μυθιστόρημα** υπήρξε το είδος που με την ποικιλία των θεμάτων και των εκφραστικών τρόπων του παρουσίασε θεαματική βελτίωση το 2018. Παρά τη σημαντική υποχώρηση των αφηγήσεων που υπονομεύουν τη ρεαλιστική σύμβαση και τη σχεδόν εξαφάνιση των αλληγορικών ή και των μοντερνιστικών αφηγήσεων, οι σημαντικότερες συμβολές της χρονιάς επιχειρούν να χαρτογραφήσουν κρίσιμα ζητήματα της ρευστής εποχής μας. Κρίνοντας με βάση την παραγωγή του 2018, φαίνεται πως το μυθιστόρημα στην Ελλάδα περνά από μια περίοδο αμήχανων αναζητήσεων σε μια ωριμότερη φάση καταγραφής των πολλαπλών όψεων του σύγχρονου ρευστού και αβέβαιου κόσμου. Στις γενικότερες τάσεις αξίζει να επισημανθεί η πρωτότυπη προσέγγιση πτυχών της ναζιστικής εμπειρίας και η αναψηλάφηση της ελληνικής πραγματικότητας περασμένων δεκαετιών (ιδιαίτερα δημοφιλείς οι δεκαετίες του 1950 και του 1970). Ευδιάκριτη είναι πια και η τάση για φιλόδοξες και πολυπρισματικές κοσμοπολίτικες αφηγήσεις, όπου ο χώρος δράσης υπερβαίνει τα ελληνικά σύνορα, αφηγήσεις που κατά κανόνα ακολουθούν σύνθετες αφηγηματικές στρατηγικές, συναιρούν μοντερνιστικά και ρεαλιστικά στοιχεία και κυρίως επιχειρούν να συλλάβουν καθολικότερα θέματα που άπτονται της σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης πραγματικότητας. Στα αξιοσημείωτα της χρονιάς περιλαμβάνονται και κάποιες ικανοποιητικές προσπάθειες προσέγγισης της σύγχρονης ελληνικής συνθήκης, όχι πια σε μια λογική εν θερμώ «πεζογραφίας της κρίσης», αλλά με ενδιαφέρουσες εναλλακτικές οπτικές γωνίες είτε από τη σκοπιά των οικογενειακών σχέσεων είτε από το κοινωνικό περιθώριο είτε από το σχολικό περιβάλλον. Ενδιαφέρουσα υπήρξε και η εμφάνιση ενός είδους παρωδίας του μεταμοντέρνου ιστορικού μυθιστορήματος, αλλά και κάποιων έργων που δείχνουν ότι οι έλληνες συγγραφείς αρχίζουν να μην φοβούνται την αναμέτρηση με την πολύ μεγάλη φόρμα του μυθιστορήματος. Σε κάθε περίπτωση, η εκδοτική παραγωγή του μυθιστορήματος το 2018 αφήνει σοβαρές υποσχέσεις για το μέλλον.

Στην άλλη πεζογραφική κατηγορία, **διήγημα - νουβέλα**, η εκδοτική παραγωγή δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Είναι αλήθεια βέβαια ότι οι πολύ καλές επιδόσεις του είδους τα τελευταία δέκα χρόνια έχουν δημιουργήσει αυξημένες προσδοκίες, ωστόσο με την εξαίρεση κάποιων βιβλίων που διακρίθηκαν για την πρωτοτυπία και την επινοητικότητά τους, σε γενικές γραμμές, η παραγωγή του διηγήματος και της νουβέλας κινήθηκε σε όχι ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα. Οι πιο ενδιαφέρουσες προσπάθειες προέρχονται από συγγραφείς που δεν διστάζουν να πειραματιστούν με το μέγεθος της μικρής φόρμας και να υπονομεύσουν τις ειδολογικές συντεταγμένες. Δύο στοιχεία διακρίνονται με σαφήνεια. Από τη μια, η κόπωση των καταξιωμένων συγγραφέων που σε γενικές γραμμές δεν έδωσαν έργα αντάξια του ονόματός τους. Και από την άλλη, αρκετές ενδιαφέρουσες νέες ή

πρωτοεμφανιζόμενες φωνές, κυρίως γυναίκες-συγγραφείς, που δυστυχώς (σχετικά με την ένταξή τους στην κατηγορία «Πρωτοεμφανιζόμενοι») είναι ηλικιακά άνω των 35 ετών.

Στην κατηγορία **ποίηση** η παραγωγή του 2018 υπήρξε ιδιαίτερα πλούσια, και όχι μόνο ποσοτικά. Ανεξάρτητα από την αναγνωσιμότητα και την αναγνωρισιμότητά της η ποίηση στην Ελλάδα σήμερα είναι ίσως το πιο ανοιχτό σε πειραματισμούς και εκφραστικές δυνατότητες πεδίο της σύγχρονης λογοτεχνίας μας. Από την ποιητική παραγωγή του έτους και λαμβάνοντας υπόψη τις τάσεις των τελευταίων ετών φαίνεται ότι η ελληνική ποίηση είναι πια σε θέση να συζητά για τα όρια, τον ρόλο και τη λειτουργικότητά της, ενώ παραμένει ένα ανεξάντλητο και διαρκώς διευρυνόμενο πεδίο εκφραστικών δοκιμών της ελληνικής γλώσσας. Στο αχανές και γι' αυτό δυσπρόσιτο ποιητικό τοπίο (που άλλωστε δεν περιορίζεται στις έντυπες εκδόσεις) διακρίνεται ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και εκφραστικών τρόπων και κυρίως η δημιουργική συνύπαρξη παραδοσιακότερων και μεταμοντέρνων φωνών, παλαιότερων ποιητών που δίνουν τώρα τις πιο ώριμες συνθέσεις τους, αλλά και νέων που επιχειρούν να συλλάβουν τον σύγχρονο ψυχισμό και τα δυσδιάκριτα πια όρια ιδιωτικού και δημόσιου χώρου. Η ποικιλία των επιλογών της φόρμας καταγράφεται για ακόμη μια χρονιά, όπως επίσης και μια παιγνιώδης τάση, που παίρνει διάφορες μορφές: λογισσύνη, φορμαλισμός, επιτελεστικότητα, γλωσσοκεντρική ποίηση. Όσον αφορά το περιεχόμενο, τον κυρίαρχο τόνο καταλαμβάνει ένα είδος υπαρξιακής και στοχαστικής ποίησης που παίρνει τη μορφή του στοχαστικού λυρισμού. Στα ιδιαίτερος αρνητικά της χρονιάς για την ποίηση πρέπει να επισημανθεί η δυσκολία εντοπισμού νέων και πρωτοεμφανιζόμενων ποιητικών ταλέντων.

Στη διευρυμένη θεματικά κατηγορία **μαρτυρία - χρονικό - βιογραφία - ταξιδιωτική λογοτεχνία** η εκδοτική παραγωγή του 2018 δεν υπήρξε ιδιαίτερα ικανοποιητική. Οι θεματικές που αναδείχθηκαν τα τελευταία χρόνια (ζητήματα της εβραϊκής κοινότητας, ιστορικά χρονικά, βιογραφίες και αυτοβιογραφικές μαρτυρίες) εξακολουθούν να έχουν το προβάδισμα, χωρίς ωστόσο, πλην εξαιρέσεων, την πρωτοτυπία προηγούμενων χρόνων. Ειδικά οι βιογραφίες κινήθηκαν σε περισσότερο συμβατικές αποτυπώσεις, ενώ τα αυτοβιογραφικά χρονικά δεν απέφυγαν, πλην εξαιρέσεων, τη φλυαρία και σε κάποιες περιπτώσεις τον ναρκισσισμό. Η ταξιδιωτική λογοτεχνία στην εποχή του Instagram και των social media, πέραν μεμονωμένων περιπτώσεων, αδυνατεί να επινοήσει ανανεωμένους δρόμους έκφρασης. Πιο έντιμες και γι' αυτό αξιοπρόσεκτες υπήρξαν κάποιες λιγότερο λόγιες αυτοβιογραφικές καταθέσεις «ανώνυμων» συγγραφέων που κατορθώνουν να περάσουν με γλαφυρότητα τη μικροϊστορία τους στον μεγάλο καθρέφτη του 20^{ου} αιώνα.

Τέλος, όσον αφορά την κατηγορία των **πρωτοεμφανιζόμενων** συγγραφέων παρουσιάστηκε για ακόμη μια χρονιά το φαινόμενο της ύπαρξης αρκετών αξιόλογων περιπτώσεων, που όμως δεν καλύπτουν το ηλικιακό όριο των 35 ετών. Σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια οι κάτω των 35 ετών νέες αξιόλογες φωνές υπήρξαν ελάχιστες, κατάσταση που αποτυπώνεται άλλωστε και στην αδυναμία συγκρότησης της σχετικής βραχείας λίστας.

Κλαίρη Μισσοτάκη

Η λογοτεχνική παραγωγή του 2018 παρουσιάζει πολλά και ποικίλα, εν πολλοίς αντιφατικά χαρακτηριστικά, πιο πλούσια και ταυτόχρονα πιο χειραγωγημένα, σε σχέση με των δύο προγενέστερων ετών '16 και '17, που είχαμε την ευκαιρία να διεξέλθουμε. Σοβαρές καταθέσεις στην ποίηση, πολλά δόκιμα έργα στο μυθιστόρημα, ιδιαίτερα ισχνή απόδοση στο διήγημα-νουβέλα, λιγότερες αλλά ενδιαφέρουσες μαρτυρίες – χρονικά – βιογραφίες - ταξιδιωτικά, ευρύ μεν φάσμα αλλά ακαδημαϊκής κυρίως προέλευσης δοκιμίων.

Αναλυτικότερα, στην **ποίηση** από τις 820 περίπου συλλογές (αριθμός μειωμένος σε σχέση με τα δύο προηγούμενα έτη) που κυκλοφόρησαν το 2018, κατά την κρίση μου ένα 2 με 3%, στο οποίο συγκαταλέγονται έργα καταξιωμένων ποιητών βραβευμένων ήδη από έγκριτους φορείς, και άλλων που μεθοδικά οικοδομούν το ποιητικό τους σύμπαν, ή δοκιμάζουν αλλιώςικούς από πριν τρόπους, ή δουλεύουν τη γλώσσα με μεγάλη εμβάθυνση, ή αναπτύσσονται πάνω σ' ένα συγκαλυμμένο θεατρικό υπόβαθρο, με ροπές άλλοτε προς τον εξπρεσιονισμό άλλοτε προς το φιλοσοφικό ανάπτυγμα ή τη μεγάλο εύρους σύλληψη, είναι και με το παραπάνω άξιο προσοχής.

Πρωτοεμφανιζόμενοι ποιητές, με την έννοια που προσδιορίζει ο κανονισμός του ΥΠΠΟ, αλλά και σε μεγαλύτερες ηλικίες, που έφτασαν στα τελικά στάδια της κρίσης, ήταν ευάριθμοι – άλλη διαφορά σε σχέση με τα προηγούμενα έτη.

Σε γενικές γραμμές, η ποιητική παραγωγή του 2018 δείχνει να έχει κατακτήσει τη σοβαρότητα, την ωριμότητα, τη μακρόπνοη διάθεση και τη χάρη. Καθόλου λίγο.

Στο **μυθιστόρημα** (583 τίτλοι) η εικόνα είναι πιο άνιση. Ρεαλιστικό, μα και νεορεαλιστικό, το μυθιστόρημα του 2018 δίνει όχι λίγους αξιόλογους τίτλους, ορισμένοι από τους οποίους πετυχαίνουν μια υφολογική αρτιότητα παράλληλα με μια πέραν της ηθογραφίας κοινωνική ανάλυση-αναπαράσταση που διυλίζεται από μια πρωτοπρόσωπη αφήγηση, η οποία αναλαμβάνει το χτίσιμο της διήγησης χωρίς να καταλήγει σε κάποιον υποτιθέμενο υποκειμενισμό.

Μεταμοντέρνο, πάλι, το μυθιστόρημα του 2018, δίνει τίτλους τολμηρούς και φιλόδοξους που ναι μεν διαπνέονται από ευφράδεια ή και από χάρη στη γραφή, αλλά δεν καταφέρνουν να συγκεράσουν σε μια ενδιαφέρουσα κοίτη τη ροή των παράλληλων πλοκάμων της αφήγησης, μεταφέροντας συνεχώς αλλού το κέντρο της στόχευσης και δημιουργώντας σύγχυση στους όρους κατανόησης και κούραση. Στη μεταμοντέρνα τάση, γενικά, νιώθει κανείς τη χειραγώγηση του συγγραφέα από συγγραφικές επιταγές που δημιουργούν αφηγηματικά πάτερν, ενώ στον αναγνώστη από πρώτη ματιά δίνουν την εντύπωση μιας «ληηλασίας της ιστορίας». Φοβούμαι ότι πρόκειται για φαινόμενο υπερβολικού δανεισμού.

Τέλος, η εμφάνιση του κωμικού μυθιστορήματος, με πολύ αξιέπαινες και βιρτουόζικες αρετές στάθηκε το 2018 πάρα πολύ ευχάριστη έκπληξη.

Ως προς την κατηγορία **διήγημα - νουβέλα** (332 τίτλοι), δεν φαίνεται πως το 2018 ήταν η χρονιά της.

Η αυτοβιογραφούμενη τάση έδωσε αρκετούς τίτλους, όμως παρά τις υφολογικές αναζητήσεις και τους πειραματισμούς ο χειρισμός του υλικού έμοιαζε να μένει αρκετά στενά προσηλωμένος στην ανάπλαση του βιώματος.

Η ροπή προς την εξωφρενικότητα φοβάμαι πως συγκρούστηκε με τον εαυτό της, χωρίς να περνάει στην απέναντι όχθη – του αναγνώστη. Δεν παύει ωστόσο η παραγωγή, παρά τις μάλλον άκαρπες επιλογές της, να δίνει υποσχέσεις. Η γραφή ήταν προχωρημένη, ανεμπόδιστη, δεξιοτεχνική. Πέραν αυτών πάντως υπήρξαν δυο τίτλοι υψηλών προδιαγραφών.

Στην κατηγορία **μαρτυρία - χρονικό - βιογραφία - ταξιδιωτικό** (391 τίτλοι), η θάλασσα είχε φέτος την τιμητική της, δίνοντας μια νότα ηρωικής αλμύρας στην ανάγνωση. Ο ξενιτεμός ή η αστυφιλία στάθηκε μια παράπλευρη θεματολογία, με διόλου αδιάφορα πονήματα.

Το ιστορικού περιεχομένου χρονικό έδωσε λαμπρά αποτελέσματα.

Στο **δοκίμιο** (272 τίτλοι), τέλος, το 2018 βάρυνε η ακαδημαϊκή παραγωγή, με πολύ λίγους τίτλους που να ανταποκρίνονται στην μονταίνεια εκδοχή του *essai*. Και είναι κρίμα. Το *essai* είναι μεγάλος πλούτος στη σκέψη, στη γλώσσα, στη γνώση, στη ματιά. Είναι κρίμα η κατηγορία αυτή να κλίνει κυρίαρχα προς τη μελέτη και μάλιστα μέσα στη ακαδημαϊκή της στερεοτυπία, ή προς την κριτική με τις δικές της προδιαγραφές. Ωστόσο, θεματολογικά η βεντάλια στην κατηγορία αυτή το 2018 έχει ανοίξει θεαματικά.

Παυλίνα Παμπούδη

Θαρρώ ότι η βιβλιοπαραγωγή του 2018 ήταν κατά τι μικρότερη των δυο προηγούμενων ετών – ίσως όμως και, χάρη στην προηγούμενη εμπειρία μου, να μπόρεσα να οργανώσω ταχύτερα το χάος, να εντοπίσω και να επικεντρωθώ καλύτερα στους πιο αξιόλογους τίτλους.

Το 2018, όλες οι κατηγορίες διαθέτουν αρκετά αξιοπρόσεκτα βιβλία, ενδιαφέροντα ως προς το θέμα τη δομή τη σύνθεση ή και την γραφή. Υπάρχουν και πάλι βιβλία καλά, πολύ καλά, έως και βιβλία πραγματικά «κατορθωμένα». Υπάρχει και πάλι μια τάση μείξης των ειδολογικών κατηγοριών, και διακρίνεται συχνά στα πονήματα: συνοίκηση ετεροθαλών μορφών πεζού και ποιητικού λόγου, ακόμα και δοκιμιακού. Μπορούμε, επίσης, να επισημάνουμε και πάλι την ολοένα πιο φανερή σύγκλιση των τάσεων της ελληνικής βιβλιοπαραγωγής προς τις τάσεις της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας.

Στην κατηγορία **ποίηση** παρατηρούμε, όπως είναι φυσικό, τον συνήθη συνωστισμό. Αυτή τη φορά όμως οι τίτλοι δεν είναι συντριπτικά περισσότεροι από τους τίτλους των άλλων κατηγοριών. Και, είναι σχεδόν ανύπαρκτοι οι τίτλοι από πρωτοεμφανιζόμενους κάτω των 35 ετών).

Καταγράφονται και πάλι ασκήσεις ύφους: έχουμε πολλά πονήματα που μοιάζουν σαν να πρόκειται για προϊόντα αυτόματης/συνειρμικής γραφής, διαθέτουν όμως και ενδιάμεσα στοιχεία πλινθοδομής από παραδοσιακά γερά υλικά.

Αποτυπώνονται βεβαίως και αρκετές προσωπικές, μοναχικές αναζητήσεις. Από τους νεώτερους π.χ. το *Δραμάλο* του Κ. Συλφίτζογλου – ένα παράξενο βιβλίο, βίαιο, με λειψή, δύσκολη, δαγκωμένη γλώσσα, που μικρή σχέση έχει με την παραδοσιακή ποίηση. Εξίσου ευδιάκριτο προσωπικό στίλ, πότε πιο επιτηδευμένο, πότε πιο πεζολογικό, πότε με μεγαλύτερη εσωτερικότητα διαθέτουν π.χ. και τα βιβλία των Θ. Τσαλαπάτη, Δ. Αθηνάκη, Ν. Καραγιάννη, Αντ. Μποτονάκη, της πρωτοεμφανιζόμενης Ν. Δουλαβέρα, τα μικροπεζοποιήματα της Ελ. Μαρινάκη κ.ά.

Σε μερικά από αυτά ο τρόπος γραφής θυμίζει τη λειτουργία μιας κρεατομηχανής, που απ' τη μια άκρη της έχουν εισαχθεί όντα που σφαδάζουν και από την άλλη άκρη της παράγονται μικρά, ομοιόμορφα φαγώσιμα. Σε άλλα παίρνουμε μαθήματα για το πώς γδύνονται οι ιστορίες απ' τις παραπανίσιες λέξεις που τις στολίζουν και τις κρύβουν, και μεταμφιέζονται σε ξένες που όμως δεν σε ξενίζουν.

Αντιθέτως, σε πολλούς από τους πιο ώριμους ποιητές είναι εμφανής η (επι)στροφή στην παράδοση: σε περισσότερους στον λυρισμό της περιγραφικής ποίησης (π.χ. Γ. Θεοχάρης), σε λιγότερους στη μοναξιά της στοχαστικής/φιλοσοφικής ποίησης π.χ. Χ. Μεγαλυνός, Γ. Παπαιωάννου κ.ά., Άλλοι πάλι, πορεύονται σταθερά στο δρόμο που έχουν οι ίδιοι χαράξει, δηλ. ή στη διαρκή διακειμενική ποιητική συνομιλία με τα κηδεμονικά φαντάσματα προγόνων ποιητών και λογίων (π.χ. Χ. Βλαβιανός, Κ. Λυμπέρη, Μ. Τοπάλη κ.ά.) ή στη μεγαλόπνοη ποιητική σύνθεση (Δ. Κοσμόπουλος κ.ά.).

Στην κατηγορία **μυθιστόρημα**, έχουμε μια πλούσια –σε βαθμό έκπληξης– σοδειά καλογραμμένων βιβλίων με ποικίλη θεματολογία και διαφορετικούς τρόπους γραφής: από το λιτό, τσεχωφικό *Ο Ταχυδρόμος* του Γ. Παπαδάκη μέχρι το αστυνομικής υφής ελληνικό νουάρ *Κάνε το σταυρό σου* του Μ. Κρητικού.

Ανάμεσα σ' αυτά υπάρχουν και αρκετά μυθιστορήματα που κινούνται με άνεση εκτός των ελληνικών συνόρων, π.χ. τα πρωτότυπα και καλοδομημένα *Σκυλίσια ψυχή* του Α. Κορτώ, ο *Κόκκινος Σταυρός* της Μ. Γαβαλά, *Το δέντρο της υπακοής* της Β. Πέτσα κ.ά. Βεβαίως έχουμε, όπως πάντα, αρκετά βιβλία ειδικού ελληνικού ενδιαφέροντος, όπως π.χ. το *Αδέλφια* του Γ. Συμπάρδη, το *Ελαφρά ελληνικά τραγούδια* του Α. Πανσέληνου, το ευφυές *Ο άνδρας που γεννήθηκε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο* του Γ. Παπαγιάννη, κ.ά.

Στην κατηγορία **διήγημα - νουβέλα**, αυτή τη χρονιά υπάρχουν λιγότερο αξιοπρόσεκτα πονήματα. Κατά τη γνώμη μου, αυτή είναι η κατηγορία με την πιο φτωχή παραγωγή φέτος. Εκτός από ελάχιστα, ευδιάκριτα ενδιαφέροντα βιβλία, π.χ. το πυκνό, αρθρωτό *Αλφαθητάρι εντόμων* της Δ. Κολιάκου, τα υπόλοιπα κάπου μοιάζουν να έχουν ατυχήσει και να μην τους ταιριάζει το μέγεθος της μικρής φόρμας. Ως ενδιαφέρουσες ασκήσεις μορφής και ύφους θεωρώ π.χ. το *Χαμηλή βλάστηση, θάμνοι, πόες και μπονσάι* της Μ. Στασινοπούλου, το κλασικής γραφής –χωρίς καμιά αμηχανία– *Ο θάνατος του Αστρίτη* του Δ. Κανελλόπουλου, το σουρεαλιστικό/ψυχαναλυτικό-ποιητικό *Δέντρα, πολλά δέντρα* της Ρ. Γεωργακοπούλου, το δυστοπικό *Ζακ* του Β. Ιντζίδη κ.ά.

Στην κατηγορία **δοκίμιο - κριτική**, έχουμε και πάλι πολλά πρωτότυπα ή λιγότερο πρωτότυπα αλλά πάντα καλογραμμένα πονήματα. Έχουμε κριτικές προσεγγίσεις φιλολογικών ζητημάτων με στόχο και το ευρύτερο κοινό, δοκίμια πάνω σε παλιά αλλά και διαχρονικά θέματα, ιδωμένα υπό διαφορετικό πρίσμα και εμπλουτισμένα με νέα στοιχεία, καθώς και ενδιαφέρουσες μελέτες για ποικίλα ζητήματα της λογοτεχνικής γραφής και ανάγνωσης.

Ξεχωρίζουν, κατά τη γνώμη μου, γνώμη τρέχοντος αναγνώστη (που δεν τον ελκύουν συχνά τα δοκίμια), το ευφυές *Μαύρες διαθήκες* του Ν. Σινιόσογλου, το ακόμα ευφυέστερο και πολύ πρωτότυπο *Πάντα αριθμώ διέταξας* της Α. Σαμουήλ, το συγκινητικό *Έγρεο φίλα μάτερ* του Γ. Κόκκωνα και το πολύ σύγχρονου προβληματισμού *Κάτι τρέχει με την οικογένεια* του Δ. Παπανικολάου.

Στην πολυθεματική κατηγορία **μελέτη - βιογραφία - μαρτυρία - χρονικό**, υπάρχει, όπως πάντα, μεγάλη παραγωγή βιβλίων. Ξεχωρίζει, κατά τη γνώμη μου, το *Νίκος Καββαδίας, ο αρμενιστής ποιητής* του (πρωτοεμφανιζόμενου) Μ. Γελασάκη, ο οποίος παρουσιάζει, με σεβασμό, αγάπη, μεθοδικότητα και αξιοσημείωτο ερευνητικό ταλέντο, αθησαύριστο υλικό για το έργο και τη ζωή ενός πολυδιαβασμένου ποιητή και ενός μοναχικού ανθρώπου. Ενδιαφέρον επίσης έχει και το *Ερασιτέχνης επαναστάτης* του Α. Δοξιάδη, καθώς και το *Αναμνήσεις ενός ναυτεργάτη* του Γ. Μενεξή, ο οποίος, αξιοποιώντας εντίμως το στοιχείο της αυθεντικότητας, καταφέρνει να υποβάλει στον αναγνώστη μια συγκινησιακή ατμόσφαιρα, οδηγώντας τον στην προσέγγιση μιας (ασήμαντης;) και τελείως άγνωστης μας ιστορίας. Άξια αναφοράς βρίσκω επίσης το *Ibbur- Οι Εβραίοι της Κρήτης 1900-1950* του Ι. Βεντούρα, καθώς και το *Χρονικό των Εξαρχείων* του Ρ. Καππάτου.

Κάλλια Παπαδάκη

Το 2018 υπήρξε μια χρονιά ιδιαίτερα παραγωγική σε τίτλους με σημαντικά και πολυποίκιλα στη θεματική τους μυθιστορήματα και δοκίμια, διηγήματα που εστιάζουν σε μια αφήγηση εσωτερίκευσης, όπου η γλώσσα μετουσιώνεται σε πλοκή, μαρτυρίες, βιογραφίες, καθώς και χρονικά με μεγάλος εύρος στη θεματική τους και τέλος διακριτές ποιητικές φωνές, που καταθέτουν στέρεα δομημένες συλλογές, άλλοτε ρηξικέλευθες και άλλοτε στοχαστικές, οι οποίες συνομιλούν με την παράδοση, με κείμενα και έργα άλλων ποιητών και στέκονται επάξια στο διεθνές λογοτεχνικό στερέωμα.

Ωστόσο, παρότι στις λίστες μαρτυρίας, διηγήματος, ποίησης και μυθιστορήματος υπήρξαν πρωτοεμφανιζόμενοι στα γράμματα λογοτέχνες με αξιοπρόσεχτες, μεστές στη γλώσσα και ώριμες καταθέσεις, το ηλιακό κριτήριο των 35 ετών τους στερεί το δικαίωμα να συμπεριληφθούν στην αντίστοιχη βραχεία λίστα, με αποτέλεσμα να έχουμε δύο μονάχα υποψηφιότητες, γεγονός που αντιβαίνει στο πνεύμα οποιασδήποτε πιθανής βράβευσης.

Κατά την προσωπική μου άποψη, ξεχώρισε το **μυθιστόρημα** με τη θεματική του ευρύτητα, την πολυεπίπεδη, πολυπρόσωπη και πολυφωνική αφήγηση, τη μεταμοντέρνα καθώς και ενίοτε γραμμική δόμηση, τη διάθεση για πειραματισμό και πρωτοτυπία, την ενσωμάτωση και τον εγκιβωτισμό στη μυθοπλασία τεχνών και επιστημών, καλά χωνεμένων

αφηγηματικά, τη σκιαγράφιση ολοζώντανων σύνθετων χαρακτήρων, που συνάδουν με τον τόπο και την εποχή τους και υπηρετούν με συνέπεια τον σκοπό και τις γλωσσικές επιλογές του συγγραφέα.

Ήταν επίσης μια καλή χρονιά για το **διήγημα** με αρκετούς πρωτοεμφανιζόμενους διηγηματογράφους να καταθέτουν άρτιες και φιλόδοξες συλλογές, με σαφή θεματική σκόπευση, με μεστή, ρέουσα γλώσσα και πολύπλοκους χαρακτήρες, με διάθεση για πειραματισμό τόσο ως προς τη φόρμα όσο και ως προς το περιεχόμενο, χωρίς να υπερτερεί η κατασκευή εις βάρος του συναισθηματικού φορτίου και βάθους. Ανερχόμενοι διηγηματογράφοι κατόρθωσαν να συνομιλήσουν με καταξιωμένους, δοκιμασμένους χρόνια στη γραφή, τεχνίτες της αφήγησης, εμπλουτίζοντας και οι μεν και οι δε την εν λόγω λογοτεχνική παραγωγή.

Όσον αφορά την κατηγορία της «παραγωγικότητας» **ποίησης**, μάλλον δεν υπήρξε μια κοινή τάση, αντίθετα η πολυμορφία των έργων και οι διακριτές ποιητικές φωνές με τις τόσο διαφορετικές θεματικές είναι ενδεικτικές της πλούσιας ποιητικής μας παράδοσης που δύσκολα υπεισέρχεται σε στεγανά και τυποποιήσεις. Ίσως κοινό τόπο αποτελεί η συνομιλία των έργων με την απουσία, τη φθορά και τον θάνατο που παρατηρείται στις συλλογές όχι μόνο των μεγαλύτερων αλλά και των νεότερων ποιητών, η διάχυτη ειρωνεία και η διακειμενικότητα, η εικονοποίηση της αφήγησης, το πεζόμορφο που ανταγωνίζεται τη ρίμα, η υποβόσκουσα βία και η αναπάντεχη τρυφερότητα που κατοικούν στο συγκείμενο και τις λέξεις.

Σχετικά με την κατηγορία του **δοκιμίου**, η βιβλιοπαραγωγή του '18 υπήρξε εξίσου ανθηρή με εκείνη του '17, με βιβλία αναφοράς τόσο για την ενδελεχή έρευνα και εκτενή βιβλιογραφία τους όσο και για την αξιοσημείωτη εμβάθυνση και σκόπευση, στοχαστικά και αναστοχαστικά δοκίμια και αξιοσημείωτες μελέτες, που τα χαρακτηρίζουν όχι μόνο η ρηξικέλευθη ματιά τους και συνδυαστική σκέψη αλλά και οι πρωτότυπες και πολυσήμαντες αναγωγές.

Τέλος, στη σχετικά ολιγάριθμη κατηγορία της **μαρτυρίας, χρονικού και βιογραφίας**, υπήρξαν σημαντικές μαρτυρίες και βιογραφίες που επανεξετάζουν το ιστορικό παρελθόν, μαρτυρίες και χρονικά που εξιστορούν με μαεστρία, συνέπεια και λιτότητα το συλλογικό μέσα από το προσωπικό, μελέτες που συνδυάζουν μαρτυρίες, βιογραφίες και χρονικά, ανασκαλεύοντας πρωτότυπο ή διαμεσολαβημένο υλικό, ώστε να ανασυνθέσουν όψεις και πρόσωπα της Ιστορίας, ιδωμένα υπό διαφορετικό φως, γωνία και πρίσμα.

Έλενα Χουζούρη

Η εικόνα της λογοτεχνικής παραγωγής 2018 σε γενικές γραμμές παρουσιάζει τις σταθερές οι οποίες έχουν αρχίσει να διαμορφώνονται και βρίσκονται σε εξελικτική πορεία την τελευταία εικοσαετία. Σταθερές που μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Θεματική διεύρυνση.

Ποικιλία αφηγηματικών τεχνικών.

Ο ρεαλισμός συνοδοιπορεί με την νεωτερικότητα και την μετά-νεωτερικότητα.

Εμφάνιση του μυθιστορήματος-ντοκουμέντου.

Άνθιση του νέου ιστορικού μυθιστορήματος και του μυθιστορήματος μετα-μυθοπλασίας. Εντυπωσιακή άνοδος του νέου κοινωνικοπολιτικού, κατά βάση, αστυνομικού μυθιστορήματος.

Γόνιμες συναντήσεις διαφορετικών τάσεων και μορφών στην ποίηση, η οποία υπερασπίζεται σθεναρά την μεγάλη, σπουδαία παράδοση της.

Ιδιαίτερα πλούσια, πολυθεματική και ενίοτε τολμηρή εμφανίζεται η δοκιμογραφία, κατά τη διάρκεια των πρώτων είκοσι χρόνων του 21^{ου} αιώνα, προπαντός η ιστοριογραφία. Παρεμβαίνει σε ζητήματα ταμπού για τα ελληνικά δεδομένα, προκαλεί συζητήσεις, θέτει ερωτήματα, εγείρει προβληματισμούς.

Η μικρή φόρμα, με γερή παράδοση πίσω της, εμφανίζει θεαματική άνοδο τα τελευταία χρόνια τόσο υφολογικά όσο και θεματικά, από συγγραφείς της νεότερης γενιάς (π.χ. Οικονόμου, Περούλης, Παλαβός, Παπαμόσχος κ.ά.).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά εμφανίζουν διακυμάνσεις, γεγονός, κατά την άποψη μου, φυσιολογικό, εφόσον πρόκειται για μια λογοτεχνία η οποία, αναμφισβήτητα, βρίσκεται σε δυναμική, ανοδική πορεία. Αξιοσημείωτο κρίνω επίσης το ότι, παρά την σχετικά πολυετή οικονομική κρίση, η λογοτεχνική παραγωγή στην χώρα μας δεν παρουσίασε σημάδια κόπωσης, αντίθετα άντεξε και μάλιστα κατά το διάστημα αυτό εμφανίστηκαν νέοι μικροί εκδοτικοί οίκοι, με αξιόλογη ήδη παρουσία στον βιβλιοχώρο.

Στις προηγούμενες Εκθέσεις της Επιτροπής Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας των ετών 2017 και 2018 παρατήρησα ότι επισημάνθηκε η έλλειψη συστηματικής χαρτογράφησης του βιβλιοχώρου, καθώς και των σχετικών στατιστικών μελετών, ιδιαίτερα μετά την βεβαιωμένη κατάργηση του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, το 2013. Αναμφισβήτητα, οι ελλείψεις αυτές δυσχεραίνουν την συνολική θέαση της εκδοτικής παραγωγής και των συναφών τεκταινομένων γύρω από αυτήν, φρονώ, ωστόσο ότι υπάρχει σχετική επάρκεια βιβλιοκρισιών και βιβλιοπαρουσιάσεων και στις σελίδες για το βιβλίο στον έντυπο τύπο και σε βιβλιοφιλικά ηλεκτρονικά sites, τα οποία συνεχώς πολλαπλασιάζονται, έτσι ώστε παρέχεται η δυνατότητα πιο συστηματικής πληροφόρησης για τα εκδοτικά δρώμενα. Κραυγαλέα όμως εξακολουθεί να παραμένει η απουσία ενός οργανωμένου θεσμικού φορέα για θέματα που αφορούν συνολικά το ελληνικό βιβλίο, σε όλες τις εκφάνσεις του, ανάλογο με το καταργηθέν Εθνικό Κέντρο Βιβλίου.

Όσον αφορά πιο συγκεκριμένα το εκδοτικό-λογοτεχνικό προφίλ του 2018, έχω να επισημάνω, ανά κατηγορία, τα παρακάτω:

Η κατηγορία **μαρτυρία – βιογραφία – χρονικό - ταξιδιωτική λογοτεχνία** είναι, κατά την άποψη μου, πιο αδύναμη από τις άλλες κατηγορίες. Δεν είναι μόνον ότι συνολικά η εκδοτική παραγωγή σ' αυτούς τους τομείς εμφανίζεται σχετικά ισχνή, αλλά και το γεγονός ότι δεν έχουμε στη χώρα μας μια ισχυρή παράδοση σ' αυτά τα λογοτεχνικά είδη. Δεν είναι τυχαίο ότι –πλην εξαιρέσεων– η Κριτική Επιτροπή δυσκολεύτηκε να καταλήξει στην τελική βραχεία λίστα.

Η γόνιμη πορεία του σύγχρονου ελληνικού **δοκιμιακού** λόγου κατά την τελευταία εικοσαετία αποτυπώνεται σε πολλούς τομείς και στην λογοτεχνική παραγωγή του 2018. Τα δοκίμια και οι μελέτες του 2018 εμφανίζουν ευρύτητα θεμάτων, τα οποία εκκινούν από την συνολική κριτική θεώρηση της μεταπολιτευτικής λογοτεχνίας (Χατζηβασιλείου),

προχωρούν στην τολμηρή προσέγγιση σύγχρονων κοινωνικών φαινομένων όπως αυτά αποτυπώνονται στις πολιτισμικές τους εκφάνσεις (Παπανικολάου, Καφάογλου), συνεχίζουν να φωτίζουν ημιφωτισμένες πλευρές της, μετά το Ολοκαύτωμα, επιστροφής των Ελλήνων Εβραίων (Ναρ), επιχειρούν νέες φιλολογικές προσεγγίσεις του ελληνικού Διαφωτισμού και των χρόνων πριν από το 1821 (Καραφουλίδου, Κόκωνας, Ξούριας), δεν διστάζουν να αναμετρηθούν με «λοξή» κριτική ματιά με κείμενα γνωστών συνοδοιπόρων των Ναζί, όπως ο Χάιντεγκερ και ο Σμιτ (Σινιόσογλου). Ένα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό του 2018, σ' αυτήν την κατηγορία, είναι ότι ο δοκιμιακός λόγος δεν διακονείται μόνον από ακαδημαϊκούς αλλά και φιλόλογους (Χατζημανωλάκη) ή αυτοδίδακτους μελετητές (Καφάογλου).

Το **δίηγημα** της λογοτεχνικής παραγωγής του 2018 δεν παρουσίασε την δυναμική εμφάνιση των προηγούμενων χρόνων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν στάθηκε σε ικανοποιητικό ύψος, πράγμα που επιβεβαιώνει την μεγάλη παράδοσή του στα νεοελληνικά γράμματα. Υπήρξαν μάλιστα και περιπτώσεις (Κολιάκου) που διακρίθηκαν για την ευφάνταστη θεματική επιλογή τους, η οποία υπερβαίνει το εντόπιο και συνομιλεί με το διεθνικό, για την δεξιοτεχνία στον χειρισμό της γλώσσας, για την επιδεξιότητα στο στήσιμο της δομής των αφηγήσεων τους. Επίσης παρατηρήθηκε μια ηθογραφική νεορεαλιστική τάση, εμφανώς επιτυχημένη, σε ορισμένες περιπτώσεις (Κανελλόπουλος). Στην αντίπερα όχθη, παρατηρήθηκε μια κόπωση και επανάληψη μοτίβων σε διηγήματα και νουβέλες παλαιότερων και καταξιωμένων συγγραφέων (Σκαμπαρδώνης, Ατζακάς).

Το μεγάλο συν της λογοτεχνικής παραγωγής του 2018 θεωρώ ότι είναι το **μυθιστόρημα**. Μεγάλες συνθέσεις πολυεπίπεδες, πολυφωνικές και πολυεστιακές (Γαβαλά, Χρυσός, Κονομάρα, Πέτσα), μυθιστορήματα που συνομιλούν και διασταυρώνονται με σκοτεινές σελίδες της ευρωπαϊκής ιστορίας του 20ού αιώνα (Γαβαλά, Κορτώ), με σύγχρονα κοινωνικοπολιτικά φαινόμενα των νεότερων χρόνων (Κατσουλάρης, Χρυσός), με ζητήματα ιδεών (Πέτσα), μυθιστορήματα που εγκιβωτίζουν και μεταπλάθουν λογοτεχνικά προσωπικά βιώματα των συγγραφέων τους (Πανσέληνος, Συμπάρδης, Ακρίβος, Μιχαλοπούλου), μυθιστορήματα που άπτονται ηλικιακών υπαρξιακών αναζητήσεων και προβληματισμών (Μοδινός), μυθιστορήματα που υπονομεύουν την αληθοφάνεια και σοβαροφάνεια των μετα-ιστορικών μυθιστορημάτων (Παπαγιάννης) και τέλος μυθιστορήματα με έντονο το ψυχογραφικό στοιχείο, με συμβολικές προεκτάσεις στα κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα της εποχής τους (Συμπάρδης, Παπαδάκης). Μυθιστορήματα καλοδουλεμένα, καλοδομημένα τα περισσότερα, υψηλών θερμοκρασιών και ύφους.

Σταθερή στην μεγάλη και απαιτητική της παράδοση και η **ποίηση**, εκφράστηκε και αυτήν την χρονιά μέσα από ποικίλες τάσεις και εκπροσώπους όλων των γενεών, από την «Γενιά του '70» (Μεγαλυνός, Θεοχάρης, Καναβούρης) έως τους νεότερους (Συφιλτζόγλου, Δουλαβέρα). Εμφανής η στροφή που παρατηρείται την τελευταία δεκαετία προς την ποιητική αφηγηματικότητα (Αθηνάκης, Τοπάλη, Βλαβιανός, Συφιλτζόγλου), την διατήρηση παραδοσιακών μορφών (Κοσμόπουλος, Θεοχάρης), την αιχμηρή έμφυλη ματιά (Βουτσινά), χαμηλόφωνες λυρικές καταθέσεις (Μαρωνίτη). Η συνολική εικόνα κρίνεται, σε γενικές γραμμές, ικανοποιητική.

Σχετικά με τους σχεδόν ανύπαρκτους, σύμφωνα με το τυπικό όριο των 35 χρόνων, **πρωτοεμφανιζόμενους**. Θέλω και εγώ να επισημάνω όχι μόνον το ανεδαφικό αυτής της

περιοριστικής και πεπαλαιωμένης διάταξης του νόμου, αλλά και την αδικία στην οποία υποβάλλει αξιόλογα λογοτεχνικά έργα πρωτοεμφανιζόμενων συγγραφέων, που υπερβαίνουν το 35^ο έτος της ηλικίας τους, αφού αυτά δεν μπορούν να ενταχθούν σε καμιά κατηγορία. Σύμφωνα λοιπόν με τον νόμο, για το 2018, μόνον δύο περιπτώσεις πρωτοεμφανιζόμενων δικαιούνται να ενταχθούν στην εν λόγω κατηγορία!

Μιχάλης Χρυσανθόπουλος

Η βιβλιοπαραγωγή για το 2018 κρίνεται, σε γενικές γραμμές, σχετικά ικανοποιητική. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει, και πάλι, όπως το 2016 και 2017, για την κατηγορία του δοκιμίου. Ως προς τις ειδικότερες κατηγορίες βράβευσης σημειώνω τα ακόλουθα:

Η ποσοτική παραγωγή στην κατηγορία της **ποίησης** υπήρξε και πάλι εντυπωσιακή. Υψηλή είναι και η ποιότητά της τη χρονιά αυτή. Δίπλα στους καταξιωμένους δημιουργούς εμφανίστηκαν αρκετές νεότερες φωνές, από τις οποίες αρκετές ξεχωρίζουν για την πρωτοτυπία τους και την εκφραστική τους τόλμη. Θεματικά αρκετές συλλογές δίνουν έμφαση στις διακειμενικές σχέσεις με ποιητικά έργα του παρελθόντος, αλλά και στο ερωτικό στοιχείο σε όλες τις εκδοχές του. Είναι ενδιαφέροντα τα παιχνίδια με την αναφορικότητα, την αυτοαναφορικότητα, την ερωτική επιθυμία και σχέση, όπως και με το κοινωνικό πλαίσιο, ιδίως το περιθώριό του. Επίσης ορισμένες καλές συλλογές χαρακτηρίζονται από τις διακειμενικές αναφορές τους, αλλά και από την ισχυρή παρουσία του ποιητικού εγώ. Συνυπάρχουν οι παραδοσιακότερες φόρμες και ο ελεύθερος στίχος, ο στοχαστικός, αλλά και ο έντονα υπαινικτικός λόγος, καθώς και ο λυρισμός αφενός και η αφηγηματικότητα αφετέρου. Ο μεγάλος αριθμός ποιητικών βιβλίων σηματοδοτεί την συνεχή έλευση στο είδος νεότερων ποιητών που προστίθενται, κάποτε βιαστικά, στις περισσότερο καθιερωμένες ποιητικές μορφές της λογοτεχνίας μας.

Στην κατηγορία του **διηγήματος - νουβέλας** οι νέες συνεισφορές τη χρονιά αυτή χαρακτηρίζονται ενδιαφέρουσες: αρκετές είναι το πρώτο βιβλίο συγγραφέων που δεν εμπίπτουν στο ηλικιακό όριο των πρωτοεμφανιζόμενων, ενώ άλλες είναι καταξιωμένων δημιουργών. Κυριάρχησαν, σε γενικές γραμμές, οι παραδοσιακότερες μορφές έκφρασης, αν και υπάρχουν δείγματα πειραματικής γραφής. Ιδιαίτερη αξία έχουν οι συλλογές που οικοδομούν τα διηγήματα που τις απαρτίζουν με άξονα ένα συγκεκριμένο θέμα. Συγκριτικά, το διήγημα επικρατεί της νουβέλας και σε ποσότητα και στις θετικές εντυπώσεις.

Η αξιοσημείωτη ποσοτικά παραγωγή στο **μυθιστόρημα** περιλαμβάνει και ικανό αριθμό καλών έργων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν έργα που δεν υιοθετούν το μοντέλο του ρεαλιστικού/ νατουραλιστικού μυθιστορήματος ή του ιστορικού μυθιστορήματος, αλλά στοχάζονται επί της μυθοπλαστικής διαδικασίας και τα οποία, κατά τη γνώμη μου, δεν εκπροσωπούνται επαρκώς στη βραχεία λίστα που έχει καταρτίσει η επιτροπή. Τα έργα αυτά δεν είναι πολλά και θα έλεγε κανείς ότι εκτοπίστηκαν από τον όγκο αυτών που διαθέτουν μια εύκολα προσδιορίσιμη αναφορικότητα και τα οποία χαρακτηρίζονται από έναν ρεαλιστικό/νατουραλιστικό ή οιονεί ιστοριογραφικό τρόπο γραφής. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι

τα καθαρώς «αστυνομικά» μυθιστορήματα δεν είναι πολλά το 2018, σε αντίθεση με τη μεγάλη παραγωγή του 2016.

Στη κατηγορία του **δοκιμίου-κριτικής** παρατηρείται μεγάλος αριθμός καλών έργων, παρά το γεγονός ότι το σύνολο της παραγωγής είναι μικρότερο από τις τρεις κατηγορίες που αναφέρονται παραπάνω. Συγκεκριμένα, ιδιαίτερα σημαντικές ήταν οι συνθετικές εργασίες γραμματολογικού προσανατολισμού, οι οποίες παρουσιάζουν, κάποιες, μάλιστα, εξαντλητικά και με ιδιαίτερη επιτυχία τη λογοτεχνική παραγωγή μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, τα δοκίμια φιλοσοφικού, πολιτικού και κοινωνιολογικού προσανατολισμού, τα δοκίμια για ζητήματα της λογοτεχνικής γραφής και ανάγνωσης και οι πανεπιστημιακές μελέτες με στόχο και το ευρύτερο κοινό. Η βραχεία λίστα θα ήταν και φέτος ιδιαίτερα μακρά, αν δεν είχε αποκλείσει η επιτροπή πολλές μελέτες που αποτελούσαν επεξεργασμένες μορφές διδακτορικών διατριβών, ή συναγωγές μελετών, οι περισσότερες από τις οποίες είχαν ήδη δημοσιευτεί σε περιοδικά ή συλλογικούς τόμους, όπως και τις συλλογικές μελέτες περισσοτέρων του ενός συγγραφέων.

Ικανοποιητική ήταν και η παραγωγή βιβλίων στην κατηγορία **μαρτυρία - χρονικό - ταξιδιωτικά - βιογραφία** κατά το 2018. Φυσικά δεν αποφεύχθηκε η συνύπαρξη έργων με εντελώς διαφορετική στόχευση και θεματική που απευθύνονται σε πολύ διαφορετικό κοινό, λόγω του ασαφούς χαρακτήρα αυτής της κατηγορίας, η οποία μετέχει και της μυθοπλασίας και της ιστοριογραφίας και της κριτικής. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις, βιογραφίες διαφόρων προσωπικοτήτων, αυτοβιογραφικά κείμενα, μαρτυρίες, συνθέσεις έργων που βασίζονται σε αλληλογραφία, σε μαρτυρίες, σε αποτυπώσεις προσωπικών αναμνήσεων, αλλά και μελέτες που προέρχονται από πρωτογενές προφορικό υλικό συναπαρτίζουν την κατηγορία αυτή, η οποία χαρακτηρίζεται, ακόμα περισσότερο από τις υπόλοιπες κατηγορίες, από μεγάλες διαφορές στην ποιότητα.

Τέλος, ως προς τους **πρωτοεμφανιζόμενους συγγραφείς**, απουσιάζουν σχεδόν εντελώς τα καλά έργα, τα οποία να έχουν γραφεί, όπως επιβάλλει ο νόμος, από νεότερους των 35 ετών, και για τον λόγο αυτό δεν κατέστη δυνατόν να διαμορφωθεί από τα μέλη της επιτροπής μια βραχεία λίστα. Επομένως, επειδή αυτό συμβαίνει για τρίτη συνεχή χρονιά, είναι απαραίτητο να τροποποιηθεί ο όρος που τίθεται από τη νομοθεσία και ο οποίος επιβάλλει στην επιτροπή να συμπεριλάβει μόνο τα λογοτεχνικά βιβλία που τυπώθηκαν από πρωτοεμφανιζόμενους συγγραφείς και οι οποίοι ταυτόχρονα δεν έχουν υπερβεί το τριακοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους. Η σύμβαση αυτή είναι απολύτως μηχανιστική. Αντιθέτως, οι πρωτοεμφανιζόμενοι άνω των 35 έχουν να επιδείξουν πολύ ενδιαφέροντα κείμενα, ενώ και νεότεροι, κάτω των 35, έχουν καταθέσει ενδιαφέροντα βιβλία, που δεν είναι, όμως, το πρώτο, όπως προβλέπει ο νόμος.

Η Πρόεδρος

Τα Μέλη:

Μαριλίζα Μητσού

Μιχάλης Χρυσανθόπουλος

Κλαίρη Μιτσοτάκη

Η Αντιπρόεδρος

Κάλλια Παπαδάκη

Μαίρη Λεοντσίνη

Παυλίνα Παμπούδη

Έλενα Χουζούρη

Άννα Αφεντουλίδου

Κώστας Καραβίδας